

Невена Даковић, Александра Миловановић

Катедра за теорију и историју, Факултет драмских уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura2173083D

УДК 075.2(497.11)"2015/2021"

791.242(497.11):316.7(4-12)"2015/2021"

327:316.7(497.11:4-12)"2015/2021"

оригиналан научни рад

МЕКА МОЋ БАЛКАНА

(МЕКА МОЋ ТВ СЕРИЈА: СЕНКЕ НАД БАЛКАНОМ)

Сажетак: *Тема овог рада је истраживање појеницијала меке моћи српских ТВ серија насталих од 2015. до 2021. године, посебно кроз анализу иране ТВ серије Сенке над Балканом (Драјан Бјелољрић, 2017) и њихову улогу у областима културних односа и дипломатије Републике Србије. Рад користи методе квалитативне (текстуалне, наративне и жанровске) и квантитативне (остварени финансијски резултати емисионарства, дисперзијом и пласманом на фестивалима и друштвеним мрежама) анализе. Циљ рада је да кроз тематски и жанровски разноврсне, наративно комплексне и слојевите студије случаја мајира постоје моделе анализе меке моћи ТВ серија, као и њихов значај за националну културну политику и дипломатију. У том кључу мултифасетни наратив Сенки над Балканом, пратећи узбудљива збивања историјског трилера у interbellum Београду, постоје прича прошлости и садашњости, културних и политичких тензија, супротивљивих страна и конфликтних идентитета у земљи и региону. Истовремено, серија ствара слику Србије – национални имиџ, брендирање нације и земље – окренути и намењену свету, али не нужно насталу у оквирима државних приоритета и модела. Регионални и светски одјек Сенки над Балканом, добар пласман, промоција и позитивне критике сведоче о већој преобрајају глобалној у локални (глобалној експлоатацији и расту меке моћи ТВ серија) феномен, као и о успешноствареној мисији културне дипломатије – апроприсаном идентитету и повећаној видљивости земље и нације.*

Кључне речи: *ТВ серије, мека моћ, културна дипломатија, Сенке над Балканом*

УВОД

Популарност серијских програма и њихова продукциона експанзија, без обзира на културни простор у којем настају или медијску платформу на којој су дистрибуиране (класична, кабловска или „на захтев” телевизија), допринели су, посебно, учвршћивању статуса ТВ серија као најтраженијих производа на тржишту аудио-визуелних садржаја.¹ Мека моћ ТВ серија поље је којим традиционално доминирају медијске индустрије Америке, Велике Британије,

¹ За више видети: Milovanović, A. (2019) *Ka novim medijima: transmedijalni narativi između filma i televizije*, Beograd: FDU i FCS.

Француске и других земаља северноатлантског културног простора, али које су однедавно добиле неспорну конкуренцију из другог, иновiranог геополитичког контекста. Неки од најзначајних нових трендова су *нордијски ноар* (*Nordic Noir*)², корејски *К-џалас* (*K-wave*)³, те ТВ серије *Глобалној Јуџа*, попут мексичко-бразилске продукције теленовела, индијског Боливуда за мале екране и посебно турских *дизи сајуница* (*dizi – longform soap operas*)⁴.

Као значајан и динамичан сегмент медијске индустрије, ТВ серије су непосредни носиоци меке моћи и канали културне дипломатије – меког и ненаглашеног деловања у изградњи имица и идентитета земље и брендирања нације. Интеграцијом и позиционирањем у развојне токове културне политике, повратно регулишу обим учешћа и утицаја државе у обликовању и пласману текстова меке моћи. Ипак, за разлику од филма, досад је у Србији телевизија – стандардизацијом и генерализацијом као локалног, популарног и комерцијалног производа – на граници домаћаја државне регулације, како у домену продукције тако и у домену међународне дистрибуције и пласмана. Државно финансирање је значајно мање, а учешће приватног и страног капитала знатно веће, док су извоз, дистрибуција и промоција препуштани тржишној потражњи и иницијативи продуцентата.

Пионир теорије меке моћи Џозеф Нај (Joseph Nye) износи тврдњу да култура, политика и дипломатија сваке земље развијају моделе привлачности, којима стратешки теже да заинтересују најширу публику.⁵ Аудио-визуелни сектор (ТВ серије, филм, видео-игре и сл.), као културна променљива, није увек директно препознат као област деловања и средство успостављања меке моћи широког спектра. Међутим, управо су медијска оптика и њој инхерентни наративи (најпре структуре фикције анализирани у овом раду), ефикасни инструмент државе за успостављање (само)замишљене слике нације. ТВ серије граде и одржавају слику *stiff upper lip* Велике Британије, романтичне Француске, турских породичних вредности и историјског наслеђа и других национално парадигматских слика равноправно намењених „унутрашњој” и „спољашњој” употреби. Постајући извор конкурентне предности, ТВ серије активно доприносе диверзитету међународних културних односа; јачању свести о значају културе и аудио-визуелног сектора; и развоју дисциплина кључних за анализу творбе идентитета, имица, меке моћи и културне дипломатије.

Генерални секретар Уједињених нација Ван Ки Мун (Ban Ki-moon) на отварању *Global Soft Power Summit* (Лондон, 2020) убедљиво објашњава овај феномен:

2 Toft Hansen, K. and Waade, A. M. (2017) *Locating Nordic Noir: From Beck to The Bridge*, London: Palgrave Macmillan.

3 Kim, K. The rising East Asian wave: Korean media go global, in: *Media on the move: Global flow and contra-flow*, ed. Thussu, D. (2007) London: Routledge, pp. 135–152.

4 У бројним медијским извештајима из Сједињених Америчких Држава Турска је рангирана као други највећи извозник ТВ серија – 150 наслова дистрибуирано је у 146 земаља. Очекује се да ће Турска до 2023. године зарадити милијарду долара од извоза ТВ серија. Извор: Turkish TV series attract audience from 146 countries, *Hurriyet Daily News*, 13. 11. 2019, 25. 10. 2021, <https://www.hurriyet-dailynews.com/turkish-tv-series-attract-audience-from-146-countries-148651>

5 Nye, J. (2004) *Soft power: The means to success in world politics*, New York: Public Affairs.

„Моја отаџбина на глобалном нивоу тренутно снажно развија своју меку моћ. Док у поређењу са другима, корејска војно-политичка тврда моћ не предњачи, наше стратегије за ширење меке моћи постале су познате и популарне широм света. Ту су примери *K-Pop* музике [...], корејске телевизије и кинематографије [Награда Оскар за филм *Паразити/Parasite*, Bong Joon-ho, 2019 – прим. ауторки: Н. Д. и А. М.], корејског спорта [...], *К-технолоџије* на највишем ступњу развоја. Овај *корејски ѿалас* очарао је јавност широм света. Као позитиван ефекат, други народи сада покушавају да успешно понове наш успон – земље средње моћи која је развила културу са супермоћима”⁶

Културна дипломатија⁷ и промоција културе неки су од основних циљева спољнополитичког деловања Америке, Немачке, Француске или Русије, али и подједнако значајна прилика и задатак за мале земље каква је Србија⁸. Бројни аспекти утицаја меке моћи, наводи Јан Мелисен (Jan Melissen), одговарају краткорочним и дугорочним циљевима спољне политике сваке земље.⁹ Такође, за јачање индекса меке моћи – који поред аудио-визуелног сектора обухвата низ фактора као што су: државна администрација, образовање и наука, слобода говора, поштовање људских права, међународни односи и трговина – подједнако је важна распрострањеност дипломатске мреже, али и повезаност културе, језика и историје.¹⁰ Због некадашње колонијалне доминације Француске, њена мека моћ је трајно присутна у земљама Северне Африке. Турска традиционално влада територијама Азије, Блиског истока и Балкана¹¹, а Србија бившим југословенским простором. Ширењем меке моћи каналима (популарне) културе и (масовних) медија, америчка индустрија забаве делује кроз холивудске филмове, телевизијске продукције (CNN, Netflix, Disney) и друштвене мреже (Youtube, Facebook, Instagram). Ипак, САД заузимају тек шесто место на листи *Global Soft Power Index 2021*¹², начињеној на основу свих поменутих фактора, од културних до трговачких. Поређења ради, на листи од сто земаља прво место заузима Немачка, Француска је седма, Турска двадесет седма, док се Србија први пут појављује (2021) као међународни фактор меке моћи на шездесет седмом месту.

6 Ki-moon, B. (2020) *Global Soft Power Index 2020*, p. 7.

7 Pigman, Geoffrey A. (2014) *Contemporary Diplomacy*, Cambridge: Polity Press.

8 Рогач Мијатовић, Љ. (2014) *Културна дипломатија и идентитет Србије*, Београд: Факултет драмских уметности и Clio.

9 Melissen, J. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice, in *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, ed. Melissen, J. (2005), New York: Palgrave Macmillan, pp. 3–28, p. 15.

10 Традиционални пријатељи и савезници у два светска рата Француска и Србија, током посете председника Макрона (Emmanuel Macron) 2019. године, потписали су 22 билатерална уговора која повезују економију и уметност (образовни програми и копродукциони пројекти у сферама: филма, телевизије, позоришта и стрипа). Видети: Потписано више споразума између Србије и Француске, 15. 7. 2019, 5. 5. 2021, <http://www.mpn.gov.rs/potpisano-vise-sporazuma-izmedju-srbije-i-francuske/>

11 За развој дипломатских, економских и културних односа значајне су посете турског председника Ердогана (Recep Tayyip Erdogan) нашој земљи 2017. и 2019. године.

12 Brand Finance (2021) *Global Soft Power Index 2021*, p. 108.

ТЕЛЕВИЗИЈСКЕ СЕРИЈЕ И МЕКА МОЋ

Европска унија је годишње (2015–2016) произвела 922 серије, односно преко 16.400 епизода телевизијског програма.¹³ Упоредо, америчка индустрија забаве је у 2017. години (рачунајући премијере и обновљене сезоне већ популарних серија) снимила „500 играних серија, више него икада раније у историји овог медија. Квантитативно, њихов број се утростручио, а квалитативно подстакнут другим тржиштима, изненађујуће велики део постао је изузетно креативно и продукционо амбициозан”.¹⁴ У Србији, на програмима различитих медијских оператера, током три године (2015–2017) премијерно је приказано осам ТВ серија, док је десет добило нове сезоне. Домаћи серијски садржаји слојевитим наративом и жанровском разноврсношћу, уједно су испунили очекивања и повратили популарност и успех код публике, како у Србији тако и у региону.

Осврћући се на феномен регионалног успеха ТВ серије *Сенке над Балканом* Јурица Павичић запажа:

„I prije i nakon 1990. medijske industrije jugoslavenskih zemalja proizvele su mnoge TV serije. Neke su od njih bile popularne, pa i obljubljene. Mnoge od njih bile su medijska tema i žarište velike pažnje. No, dojam je da nikad, ni prije ni nakon 1990., jedna televizijska serija nije u toj mjeri postala središnji društveni i medijski događaj kao što su to u Srbiji *Senke nad Balkanom*”.¹⁵

Двадесет нових серија, обновљена сезона пет серија и мноштво дигитално ремастерованог телевизијског наслеђа, емитовани током 2020. године, јасно и ефектно су потврдили успешан раст и ширење ТВ наратива. На основу претпоставке да „у домаћим условима, просечна серија кошта између 80.000 и 100.000 евра по епизоди”¹⁶, може се проценити да је у Србији током 2020. године у све фазе продукције серијског програма (припреме, реализације, емитовања) уложено чак око 58 милиона евра. Надовезујући се на актуелне трендове економске трансформације и транзиције у Републици Србији, ритмичном сменом савремене продукције и реприза старих дигитализованих наслова, створена је препознатљива национална продукција забавног програма. Она успешно привлачи регионалну публику, али и подстиче критичко-теоријску проблематизацију феномена у домену ширења меке моћи.

13 Fontaine. G. (2017) TV fiction production in the European Union, *European Audiovisual Observatory*, Strasbourg: Council of Europe, p. 1.

14 Landgraf, J. Foreword, in: *We Now Disrupt This Broadcast*, ed. Lotz, A. (2018), Cambridge, MA: The MIT Press, pp. IX–XII, p. X.

15 Pavičić, J. (6. 1. 2018) *Senke nad Balkanom*, kako je serija Dragana Bjelogrića postala središnji medijski događaj u Srbiji, *Jutarnji list*, 20. 10. 2021. <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-televizija/kako-je-serija-dragana-bjelogrlica-postala-sredisnji-medijski-dogadaj-u-srbiji-gangsterska-prica-u-nostalgcicnom-sjaju-prve-jugoslavije-6907032>

16 Investitori u serije i filmove moraju da ulaže minimum svote, *Telegraf.rs*, 16. 1. 2021, 12. 11. 2021, <https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/film-tv/3289388-vlada-donela-uredbu-investitori-u-serije-i-filmove-moraju-da-ulaže-minimum-ove-svote>

Сарајевски филмски фестивал 2021. године први пут је отворио гласање за најбоље регионалне ТВ серије. Концептом сличним телевизијској академији која у Америци додељује Еми награде (*Emmy Awards*), о добитницима је одлучивао жири сачињен од више стотина филмских и телевизијских професионалаца с подручја бивше Југославије. Посебно дизајнирано *Срце Сарајева* за најбољу драмску серију добила је српска ТВ серија *Породица* (Бојан Вулетић, 2020)¹⁷ која је остварила оно што нису успеле тврда моћ и спољна политика деведесетих година прошлог века – регион је гласао „за” Слободана Милошевића, за причу о његовом паду и последњим данима слободе.

Ипак, у неочекиваном обрту, ребрендирање слике Србије и учинковитост деловања меке моћи у супротности су са критичким годишњим извештајима Европске комисије.¹⁸ Потоњи истичу чињеницу да, иако је Србија направила одређени помак на путу придруживања ЕУ, области слободе изражавања, аудио-визуелних регулатива и нове медијске стратегије не показују никакав напредак. *Freedom House* истиче да је Србија, заједно с Турском, Мађарском, Пољском и још 23 земље, у последњој деценији забележила највећи пад у области политичких права, медијских и грађанских слобода.¹⁹

Парадоксална ситуација упоредива је са случајем Турске и глобалне популарности њихових ТВ серија. Анализирајући како су за само неколико година ТВ серије постале симбол меке моћи Турске и једно од спољнополитичких оруђа Анкаре, Стефано Торели (Stefano Torelli) њихов утицај сагледава кроз теоријски концепт *diplomacy of soaps*²⁰. Краиди (Marwan Kraidy) и Ал-Гази (Omar Al-Ghazzi) уводе особени термин *neo-ottoman cool*²¹ – модерни неологизам који реферише на повећану видљивост турских серија, импресивну продукцију, представљање младих глумаца, приче пуне страсти, интрига и егзотичних локација, које привлаче десетине хиљада туриста да посете Истанбул.

Раскорак успеха српских и турских ТВ серија у региону, али и на међународној сцени, и чињенице да оне не улазе у европске оцене аудио-визуелног сектора – може се различито тумачити. Једно од објашњења јесте да велика улагања сведоче о финансијском напретку овог сектора, да ТВ серије онда јесу последично огледало утицаја, културне дипломатије и меке моћи ове две земље, али да тек треба да буду препознате на свим нивоима, као интегрални елементи оцене стања у

17 Dodijeljene nagrade Srce Sarajeva za TV serije, *Al Jazeera Balkans*, 17. 8. 2021, 15. 10. 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/culture/2021/8/17/sff-dodijeljene-nagrade-srce-sarajeva-za-tv-serije>

18 Годишњи Извештаји Европске комисије (2005–2021), Министарство за европске интеграције Републике Србије, <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

19 *Freedom in the world* (2021), Freedom House, p. 8.

20 Torelli, S. Soap Operas and Foreign Policy: How Turkey Creates and Promotes, in: *The Turkish Touch. Neo-ottoman Hegemony and Turkish Television in the Middle East*, eds. Carney, J. et. al (2013), Arab Media Report, pp. 43–47.

21 Kraidy, M. M. and Al-Ghazzi, O. (2013) Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere, *Popular Communication* 11 (1), pp. 17–29.

медијима. Такође, њихов међународни успех последица је творбе имагинарне слике нације која комбинује нарцисоидно самовредновање и егзотизацију, утемељену на међународним стереотипима и предрасудама, испуњавајући тиме очекивања најшире публике.

НАРАТИВ МЕКЕ МОЋИ: ИСТОРИЈА КОЈУ НАС НИСУ УЧИЛИ

Прва сезона *Сенки над Балканом* емитована је 2017. године на јавном медијском сервису Србије. У постјугословенском културном и медијском простору одмах је препозната као један од најбољих и најамбициознијих ТВ пројеката. РТС се вратио међу најгледаније ТВ станице у региону, пре свега захваљујући резонантности заплета серије у односу на актуелна политичка кретања, односе и тензије балканизације и европеизације. Серију је креирао Драган Бјелогрић, а вешто написан сценарио прве сезоне овог политичко-криминалистичког трилера, детективске интриге и гангстерске саге потписују: Даница Пајовић, Дејан Стојиљковић и Владимир Кеџмановић. Сценарио користи мотиве кратке приче Стевана Копривице – ослоњене на историјске записе – о неизвесним судбинама белогардејаца који су емигрирали у Београд након Октобарске револуције. На моменте, тенденциозно приказано проклетство балканске и југословенске историје, исконски сукобљени етницитети/идентитети и особени културни амбијент, видљиви су већ у уводној шпици која парафразира културну серију *Игра њресџола* (*Game of thrones*, David Benioff, D. B. Weiss 2011–2019). У другој сезони матрица је графички редизајнирана према препознатљивој раскоши шпица серијала о Џејмсу Бонду (*Goldeneye*, Martin Campbell, 1995; *Skyfall*, Sam Mendes, 2012; *Spectre*, Sam Mendes, 2015).

Регионално утемељена мека моћ добар је пример Моисијевих (Dominique Moisi)²² теоријских ставова да су ТВ серије пресудан медијски наратив за разумевање савременог света, од (специфичне) унутрашње до глобалне (културне) политике. У том погледу, телевизијски наратив *Сенки над Балканом* нова је историјска и политичка фикција, огледало страхова, нада и понижења нестабилног мултиетничког Балкана. *Сенке* из наслова, поимљене као сенке империјалне епохе – Балкана подељеног између Османског и Аустроугарског царства – обавијају идентитет и судбину Србије, разапете између Истока и Запада. Нестабилност земље и нације укореењена је у конкретним и метафоричким тврдњама о Балкану/Србији као геополитичкој раскрсници светова: софистициране Европе и егзотичног Оријента; простору прожимања традиционалног патријархата и модерности, (вечитог) превирања и (унапред изгубљених) борби за територију, власт и моћ.

Свирепо убиство – ритуалним одсецањем главе – током костимиране забаве београдског високог друштва, поставља колоритни амбијент епохе и простора. Инспектор Андра Танасијевић (Драган Бјелогрић) и његов млађи колега Станко

²²Видети: Moisi, D. (2010) *The Geopolitics of Emotion*, New York: Anchor.; Moisi, D. (2016) *La géopolitique des séries*, Paris: Stock.

Плетикосић (Андрија Кузмановић) – којима је додељен случај – откривају да је низ убистава повезан с древном реликвијом, украденом из Руске православне цркве у Београду, за коју се верује да има мистично дејство. Траг злочина води до бројних фиктивних и стварних ликова у Београду између два светска рата; до чланова краљевске породице Карађорђевић, емигрантских кругова белих Руса, Комунистичке партије и црвених Руса, те тајних служби/друштва: Тула, Црна рука, Коминтерна, ВМРО. Уверљивости серије посебно доприносе познате историјске личности, као што су: Арчибалд Рајс (Никола Ристановски), генерал Петар Живковић (Небојша Дугалић), Мустафа Голубић (Горан Богдан) и Анте Павелић (Бојан Навојец) који се хармонично преплићу с фиктивним ликовима Калуђера (Гордан Кичић), незнатних јунака Јатаган мале, Кројача (Ненад Јездић) и Ниског (Милош Самолов).

Измишљена/заммишљена слика Београда, као главног града Краљевине СХС / Југославије, створена је комбинацијом хронотопа и урбаних легенди, а обриси Јатаган мале инспирисани су варијацијама прича скупљених са целог Балкана. Телевизијски наратив је, тако, подједнако натопљен историјом на једној, и митовима и мистицизмом који су, на другој страни, посебна тачка ослонца меке моћи и сензационалистичке представе историје која се шири медијским и (поп)културним причама. Београд је поприште сукоба – финансијских, политичких, етничких, културних – и васколике борбе за моћ у којој су „сви или потенцијалне убице или вероватне жртве”.²³ И док Краљевина Југославија незауостављиво тоне у хаос, Београд постаје:

„космополитски простор налик оним европским, у којем се одвија битка за моћ и превласт између различитих нација, политичких фракција и финансијских група. Историјске фрустрације етнички различитих друштвених група које су у новој држави виделе прилику за испуњењем властитих амбиција, глатко су пренете у заплет серије”.²⁴

Бјелогрићева филмско-телевизијска трилогија *Мониџевгео* (2010–2014) и *Сенке над Балканом*, усклађено портретишу имагинарни Београд као „раскрсницу империја на размеђи епоха, балканску метрополу која трага за сопственим идентитетом”.²⁵ С друге стране, умножене наративне линије ТВ серије наговештавају и коначно откривају суштаствене кризе асиметричних/етничких односа моћи унутар краљевине који ће одредити њену судбину. Слободна ауторска мистификација и замена теза у промотивном слогану *Историја коју нас нису учили*, имплицира да се међуратна историја у овој серији (први пут) открива и (иновативно) приповеда. Тензије мултикултуралности и мултиконфесионалности, које су „цепале” Краљевину Југославију, постају парадигматске геополитичке слике овог поднебља. Призори (не)забележене и (не)научене историје, слажу се као слојеви палимпсестног

23 Daković, N. (2020) Belgrade between the Wars: Imperial Shadows on the Screen, *European Review*, No. 28, pp. 90–101, p. 93.

24 Исто, стр. 94.

25 Исто, стр. 92.

наратива историје некадашње монархије и савремене Србије. У прецизно развијеном политичком заплету *Сенки*, јукстапозиција прошлости, садашњости и будућности тематизује:

„упадљиву сличност између све три временске димензије, пружајући осећај да серија ствара 'сурогатни идентитет' данашње Србије и да говори о проклетој судбини Балкана, [...] стварног живота и сукобљених етничких група које су живеле или живе у било ком облику Југославије, од настанка до данас у државама наследницама”²⁶

Истовремено, наратив меке моћи ове серије наглашава *double occurance* Србије и Балкана у европском контексту, када се регион посматра и као неодвојиви део Европе и као њено вечито одбачено „мало друго”. Заправо, ТВ серија пружа призоре исконске растрзаности између Оријента и Окцидента, Балкана и Европе, повезујући елементе нашег (само)замишљања и (увек) стереотипног виђења „споља”. Стигма балканизације у серији видљива је кроз распад некадашње заједничке државе према етничким линијама, где на једној страни остају Хрватска и Словенија, као наследнице Аустроугарске монархије, а на другој Србија и Македонија као простори Османског царства. Коначно, Краљевина Југославија постаје место додира и разликовања „крвавог” Оријента и завереничке централне Европе.

У *Сенкама* из европске перспективе ишчитана историја Србије – често занемарена услед комплексних политичких кретања и дисонантних националистичких оптика – подржана је поштовањем светских ТВ образаца. Сам креатор серије као жанровски узор истиче серије *Царсџиво њорока* (*Boardwalk Empire*, Terence Winter, 2010–2014) и *Бирмингемску бангу* (*Peaky Blinders*, Steven Knight, 2013), али не и директније текстуалне сличности које су допринеле да друга сезона у јавности буде етикетирана као наша верзија ТВ серије *Вавилон Берлин* (*Babylon Berlin*, Tom Tykwer, 2017).²⁷ Наиме, креатори одричу утицај немачке серије, јер је *Вавилон Берлин* емитован после *Сенки*. Но, у Србији је роман *Један нерешен случај* (*Der nasse Fisch*, Volker Kutscher, 2007), према којем је она настала, објављен 2011. године, што чини могућом и ову линију утицаја и апропријације. Јасна паралела живота Берлина и Београда, политичке узавреле атмосфере и збивања у сенкама снажан су аргумент за европеизирану слику Балкана. За синефиле јасне су алузије на призоре обрачуна у балканском вестерну, филму *Прашина* (*Dust*, Milcho Manchevski, 2001). Сложеношћу приповедања *Сенке над Балканом* следе светски тренд *квалиитетне телевизије* (*quality television*) (McCabe/Akass 2007, Bianculli 2016, Dunleavy 2017)²⁸,

²⁶ Исто, стр. 93.

²⁷ Претеча *Вавилон Берлина* је немачка серија о руској мафији у Берлину *Прег злочиним* (*Im Angesicht des Verbrechens*, Доминик Граф, 2010). Обе серије повезује глумац Мишел Матичевић који игра Едгара Касабиана, вођу организованог криминала и власника кабарета *Мока Ефџи*, односно Мишу, криминалца и власника ноћног клуба *Огеса*.

²⁸ Видети: McCabe, J. and Akass, K. (2007) *Quality TV: Contemporary American Television and Beyond*. London: Taurus & Co.; Bianculli, D. (2016) *The Platinum Age of Television*, New York: Doubleday; Dunleavy,

које одликују развој иновативних стратегија – сложених заплета који осцилирају кроз велики броја епизода, фрагментарне нарације, жанровске хибридизације, дистрибуције 24/7 за глобалну публику на медијским платформама, узастопно гледање епизода (*binge viewing*).

О потенцијалу ове серије као ефектном средству меке моћи сведоче њена гледаност, добијене награде, објављене критике и светска дистрибуција. Од 2017. до 2021. године, претрагом на *Гуџу* пронађено је око 104.000 текстова посвећених серији, на свим регионалним језицима и на енглеском: од кратких приказа и вести до интервјуа и ауторских текстова. У дневним новинама *Полиџика* публикован је 41 чланак, а у недељнику *Време* 19 ауторских осврта. Неки од наслова чланака прихваћених и популарних у региону су: *Сенке над Балканом, Историја коју нас нису учили* (*Vajb Magazin* 2017), *Сенке над Балканом као ревизија историје* (*Пешчаник* 2017), *Сенке су и даље ту, али бар маске падају* (*Време* 2019), *Сенке над Балканом између Шекспира и Кума* (*Danas* 2019).²⁹ У тексту *Сенке над српском кинематографијом* (*Печат* 2017)³⁰ Андреј Тарасјев, председник Друштва за очување спомена на Русе у Србији, негодује због негативног контекста у којем су у серији приказани бели Руси. Анализирајући *Сенке* у ауторској колумни, књижевник Светислав Басара наводи да је за сваку ТВ серију битно само да своју причу „прича уверљиво, а да је њена сличност са стварним историјским догађајима добродошла, али споредна”.³¹

Сенке над Балканом наишле су на добар пријему и велику гледаност у балканским земљама (РТРС Босна и Херцеговина, РТЦГ 1 Црна Гора, МРТ 1 Северна Македонија, РТЛ Република Хрватска, Планет ТВ Словенија). Прву епизоду на РТС-у гледало је више од 2.123.000 гледалаца, а драматург и критичар Димитрије Војнов написао је да је њеним приказивањем РТС „сигурно закорачио у 21. век, када је реч о драмском програму”.³² Друга сезона постала је прва српска серија која је могла да се *динује* на дигиталној платформи за дистрибуцију медијског садржаја ЕОН, на којој је у прва три дана њеног приказивања забележено 10.000 нових налога. Изабраним моделом дистрибуције ова домаћа серија се прикључила платформама *Нетфликс*, *Амазон*, *НВО GO* и *Хулу*, чије серије могу да се гледају као вишечасовни високо креативни филмови (*Круна / The Crown*, 2016; *Прави гејткџив*

T. (2017) *Complex Serial Drama and Multiplatform Television*, London and New York: Routledge.

29 За више видети: Јаношевић, L. (1. 12. 2017) *Senke nad Balkanom: Istorija koju nas nisu učili*, *Vajb magazin*; Ђуровић, J. (5. 12. 2017) *Senke nad Balkanom kao revizija istorije*, *Peščanik*; Švarn, F. (26. 12. 2019) *Senke su i dalje tu, ali bar maske padaju*, *Vreme*, br. 1512–1513; Ćuk, A. (29. 10. 2019) *Senke nad Balkanom 2, između Šekspira i Kuma*, *Danas*.

30 Тарасјев, А. (3. 11. 2017) *Сенке над српском кинематографијом*, *Печат*, бр. 494, 25. 10. 2021, <http://www.pecat.co.rs/2017/11/senke-nad-srpskom-kinematografijom/>.

31 Basara, S. (8. 12. 2017) *Senke senki nad Balkanom*, *Danas*, 1. 11. 2021, <https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/senke-senki-nad-balkanom/>

32 Vojnov, D. (23. 10. 2017) *Fejsbuk link*, 25. 10. 2021. https://www.facebook.com/dimitrije.vojnov/posts/10156148244257697_

/ *True Detective* 2014–2019). Уз енглеске преводне наслове, *Black Sun* (*Црно сунце*)³³ и *Legacy* (*Уднице мој оца*, Предраг Антонијевић, 2016), ове ТВ серије постале су доступне на *Amazon Prime* платформи. У истом таласу права на емитовање шпијунско-криминалистичке ТВ серије *Државни службеник* (Предраг Антонијевић, Димитрије Војнов, 2019) откупила је бразилска дигитална платформа *Globoplay*. Формат криминалистичке серије *Беса* (Tony Jordan, 2018) адаптирана је и у Либану (*Крвна заклетва* / *Blood Oath*, 2020), Грчкој и на Кипру. Пробој свих ових наслова на светско тржиште сведочи о новој епохи културне дипломатије и потенцијалу меке моћи, који чека државну регулацију и нове стратегије, угледајући се на успех других серијалних садржаја на глобалном тржишту.

У дигиталној бази података ИМДБ, 10.673 корисника *Сенке над Балканом* / *Black Sun* оценило је са 8,9/10. Пажљиво осмишљена промотивна кампања за *Facebook*, *Instagram* и *Twitter* умрежила је пратиоце серије који су желели да завире иза сцене, остављајући коментаре: „Серија је светска”, „Бјелогрлићу капа доле”, „Показао да и наше серије могу да буду занимљиве и узбудљиве”, „Због ове серије сам почела да гледам телевизију после десет година”, „Маестрално одрађен сваки сегмент”, „Гледање без даха” и сл.

Проширењем филмских фестивала програмима посвећеним ТВ серијама, *Сенке над Балканом* приказане су на *Сарајевском филмском фестивалу* (2017. и 2019), *Филмским сусрећима* у Нишу (2017. и 2019), *Фестивалу филмској сценарија* у Врњачкој Бањи (2017. и 2019) и *Браћа Манаки* у Битољу (2017). На *Фестивалу домаћих и страних серија* (ФЕДИС) досадашње сезоне освојиле су десет награда. У контексту ширења меке моћи, овај феномен даље јачају серије *Кљун* (Јелена Гавриловић, Урош Томић, 2021), лауреат публике на Фестивалу *Canneseries* и *Погручје без сијнала* (Далибор Матанић, 2021), хрватско-српска копродукција проглашена за најбољу серију на највећем ТВ фестивалу *Series Mania*.

ЗАКЉУЧАК

Захваљујући продукционој раскоши и сложеним односом телевизијских текстова и контекста (културног, друштвеног и политичког) – надасве у пољима меке моћи и културне дипломатије – *Сенке над Балканом* постају више од компилације и парафразе глобално популарних телевизијских наслова. Ова ТВ серија (изнова) открива бурну прошлост и (циклично) приповеда вековне митове ових простора, промовишући националне културне вредности и преобликујући традиционалне праксе и активности културне дипломатије у нове и дугорочно одрживе образце меке моћи аудио-визуелног сектора. Високо квалитетне серије националне

³³ *Црно сунце*, познати нацистички симбол јавља се као мотив на сликарским платнима принца Ђорђа Карађорђевића (Жарко Лаушевић), смештеног у санаторијум и блиског немачкој политици. Украдено *копље судбине* једна је од древних реликвија изузетне моћи, за којима су нацисти трагали како би разорили Балкан и свет.

продукције, свестрано повећавају видљивост Републике Србије на међународној сцени, али као елементи културне дипломатије који потврђују озбиљне ефекте меке моћи (боље пословање, размену идеја и успешних модела) и даље чекају опсежнију државну регулацију.

Метафорички наслов ове ТВ серије говори о дугим сенкама прошлости које прогоне оне који живе на овим просторима. Мека моћ телевизијских наратива редефинише и популарише Балкан и Србију као геополитички појам, историјски ентитет, културни и цивилизацијски простор, део колективног памћења и духовног наслеђа. У обрасцу *double occurance* (простора за двоје) подржана је слика Балкана као Европе, али и увреженог стереотипа Европе о Балкану, који је за сваког од нас на овим просторима заправо (клета) судбина и идентитет, наш свакодневни живот у сталном превирању и сукобима. Помирењем ставова и вредност две оптике ТВ серије *Сенке над Балканом* успева да оствари и оно што измиче тврдој моћи спољне политике.

ЛИТЕРАТУРА

- Bianculli, D. (2016) *The Platinum Age of Television*, New York: Doubleday.
- Daković, N. (2020) Belgrade between the Wars: Imperial Shadows on the Screen, *European Review*, No. 28, pp. 90–101.
- Dunleavy, T. (2017) *Complex Serial Drama and Multiplatform Television*, London and New York: Routledge.
- Fontaine, G. (2017) TV fiction production in the European Union, *European Audiovisual Observatory*, Strasbourg: Council of Europe.
- Kim, K. The rising East Asian wave: Korean media go global, in: *Media on the move: Global flow and contra-flow*, ed. D. Thussu (2007), London: Routledge, pp. 135–152.
- Kraidy, M. M. and Al-Ghazzi, O. (2013) Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere, *Popular Communication* 11 (1), pp. 17–29.
- Landgraf, J. Foreword, in: *We Now Disrupt This Broadcast*, ed. Lotz, A. (2018), Cambridge, MA: The MIT Press, pp. IX–XII, p. X.
- McCabe, J. and Akass, K. (2007) *Quality TV: Contemporary American Television and Beyond*, London: Taurus & Co.
- Melissen, J. The New Public Diplomacy, in: *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, ed. Melissen, J. (2005), New York: Palgrave Macmillan, pp. 3–28, p. 15.
- Milovanović, A. (2019) *Ka novim medijima: transmedijalni narativi između filma i televizije*, Beograd: FDU i FCS.
- Moisi, D. (2010) *The Geopolitics of Emotion*, New York: Anchor.
- Moisi, D. (2016) *La géopolitique des séries*, Paris: Stock.
- Nye, J. (2004) *Soft power: The means to success in world politics*, New York: Public Affairs.
- Pigman, Geoffrey A. (2014) *Contemporary Diplomacy*, Cambridge: Polity Press.
- Рогач Мијатовић, Љ. (2014) *Културна дипломатија и идентитет Србије*, Београд: Цдио и ФДУ.
- Toft Hansen, K. and Waade, A. M. (2017) *Locating Nordic Noir: From Beck to The Bridge*, London: Palgrave Macmillan.

Torelli, S. Soap Operas and Foreign Policy: How Turkey Creates and Promotes, in: *The Turkish Touch. Neo-ottoman Hegemony and Turkish Television in the Middle East*, eds. Carney, J. et.al (2013), Arab Media Report, pp. 43-47.

Интернет извори:

Basara, S. (8. 12. 2017) Senke senki nad Balkanom, *Danas*, 1. 11. 2021. <https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/senke-senki-nad-balkanom/>

Brand Finance (2021) *Global Soft Power Index 2021*, 15. 10. 2021. <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf>

Ćuk, A. (29. 10. 2019) Senke nad Balkanom 2, između Šekspira i Kuma, *Danas*, 10. 11. 2021, <https://www.danas.rs/kultura/senke-nad-balkanom-2-izmedju-sekspira-i-kuma/>

Dodijeljene nagrade Srce Sarajeva za TV serije, *Al Jazeera Balkans*, 17. 8. 2021, 15. 10. 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/culture/2021/8/17/sff-dodijeljene-nagrade-srce-sarajeva-za-tv-serije>

Đurović, J. (5. 12. 2017) Senke nad Balkanom kao revizija istorije, *Peščanik*, 17. 10. 2021. <https://pescanik.net/senke-nad-balkanom-kao-revizija-istorije/>

Freedom in the world (2021) Freedom House, 11. 11. 2021. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf

Годишњи извештаји Европске комисије (2005-2021), Министарство за европске интеграције Републике Србије, 11. 11. 2021. <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

Investitori u serije i filmove moraju da ulaže minimum svote, *Telegraf.rs*, 16. 1. 2021, 12. 11. 2021, <https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/film-tv/3289388-vlada-donela-uredbu-investitori-u-serije-i-filmove-moraju-da-ulaze-minimum-ove-svote>

Janošević, L. (1. 12. 2017) Senke nad Balkanom: Istorija koju nas nisu učili, *Vajb magazin*, 20. 10. 2021, <https://www.vajbmagazin.com/senke-nad-balkanom-istorija-koju-nas-nisu-ucili/>

Ki-moon, B. (2020) *Global Soft Power Index 2020*, Brand Finance, 15. 10. 2021. <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2020.pdf>

Pavičić, J. (6. 1. 2018) Senke nad Balkanom, kako je serija Dragana Bjelogrića postala središnji medijski događaj u Srbiji, *Jutarnji list*, 20. 10. 2021, <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-televizija/kako-je-serija-dragana-bjelogrica-postala-sredisnji-medijski-dogadaj-u-srbiji-gangsterska-prica-u-nostalgicnom-sjaju-prve-jugoslavije-6907032>

Потписано више споразума између Србије и Француске, 15. 7. 2019, 5. 5. 2021, <http://www.mpn.gov.rs/potpisano-vise-sporazuma-izmedju-srbije-i-francuske/>

Tarasjev, A. (3. 11. 2017) Senke nad srpskom kinematografijom, *Pečat*, br. 494, 25. 10. 2021, <http://www.pecat.co.rs/2017/11/senke-nad-srpskom-kinematografijom/>

Turkish TV series attract audience from 146 countries, *Hurriyet Daily News*, 13. 11. 2019, 25. 10. 2021, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-tv-series-attract-audience-from-146-countries-148651>

Švarn, F. (26. 12. 2019) Senke su i dalje tu, ali bar maske padaju, *Vreme*, br. 1512-1513, 1. 11. 2021, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1743006>

Vojnov, D. (23. 10. 2017) *Fejsbuk* link, 25. 10. 2021, <https://www.facebook.com/dimitrije.vojnov/posts/10156148244257697>

Nevena Daković, Aleksandra Milovanović
Dept. of Theory and History, Faculty of Dramatic Arts, Belgrade

SOFT POWER OF THE BALKANS

(SOFT POWER OF THE TV SERIES: *BLACK SUN/SHADOWS OVER THE BALKANS*)

Abstract: *The paper explores the soft power of the Serbian TV series produced in the period 2015–2021 – as focused on the in depth analysis of the TV series *Senke nad Balkanom* (Black Sun/Shadows over the Balkans, 2017, Dragan Bjelogrić) – and their role in the domains of cultural diplomacy and international relations of Republic of Serbia. The research uses the methods of the qualitative (textual, narrative, genre) and quantitative (the financial success in terms of distribution, placement at the festivals, promotions on the social webs) analysis. The aim of this paper is to map out – reading the thematically and generically diverse case studies of multilayered narrative complexity – the emerging patterns of the soft power analysis of TV series and their importance and value for the national cultural policy and diplomacy. Consequently, the multifaceted narrative of the *Shadows over the Balkans* becomes the story of the past and the present; cultural and political tensions; opposed parties and conflicting identities in the country and in the region. At the same time the TV series creates the image of Serbia – process of 'branding the nation and the state' – aimed for and turned toward the world, but not necessarily made in accordance with the state priorities and strategies. Regional and global reactions and critical response to the *Shadows over the Balkans*, its international placement, distribution and promotion argue the skilful change of the global into the local phenomenon (global exploitation and the growing soft power) as well as the successfully achieved mission of the cultural diplomacy – have appropriated identity and enhanced visibility of the country and of the nation.*

Key words: *TV series, soft power, cultural diplomacy, Black Sun/Shadows over Balkan*